

ІННОВАЦІЙНА КУЛЬТУРА: НОВИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ОСОБИСТОСТІ, ШКОЛИ, СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена теоретичним аспектам підготовки особистості з високим рівнем інноваційної культури в загальноосвітній школі. Розглянуто сутність інноваційної культури як складової загальної культури особистості, характеристики та критерії діагностики інноваційної культури школи, вчителя, навчально-виховного процесу.

The article is devoted to the theoretical aspects personality with high level of innovative culture preparedness in secondary school. The nature of the innovative culture as a constituency of a person's general culture, characteristics and measuring criteria of school, teacher and studying process' innovative culture are observed.

Нестримні зміни, які відбуваються нині у світовій економіці, науці, техніці та технологіях, ставлять сучасну освіту перед важким завданням: навчити особистість жити та ефективно діяти в умовах змінних координат, спрямовувати свої зусилля на постійне самовдосконалення, використовувати нові підходи у власній діяльності. Все частіше у цьому контексті звучить нове поняття – «інноваційна культура» особистості, організації, країни.

Постановка проблеми. У суспільстві сформувалася потреба у безперервному інноваційному розвитку, який може бути забезпечений завдяки формуванню інноваційної культури на всіх ступенях освіти. Означена проблема полягає у вирішенні суперечності між соціальним замовленням та недостатньою розробкою теорії інноваційної культури та практики її впровадження.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні поняття інноваційної культури та розкритті особливостей її проявів у закладах освіти.

Завдання даної статті полягає у виявленні характеристик інноваційної культури школи як цілісної системи взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу.

Зв'язок даної статті з науковими та практичними завданнями полягає в тому, що середня освіта потребує вдосконалення в напрямі відповідності сучасним тенденціям підготовки успішної особистості.

Аналіз актуальних досліджень. У контексті дослідження було здійснено огляд наукових публікацій з означеної проблеми. Виявлено, що поняття „інновація” з'явилося в культурологічних працях у ХІХ сторіччі і означало введення деяких елементів однієї культури в іншу [9, 21]. Цей термін широко використовувався лінгвістами у дослідженнях процесів культурної дифузії. Суттєво поглибили теорію інновацій у 20-х роках ХХ сторіччя Н. Кондратьєв, який виявив „великі цикли” інновацій та Й. Шумпетер, який розширив його ідеї та впровадив їх у сфері активізації процесів виробництва. З 30-х років у макроекономіці починають вживаються терміни „інноваційна політика”, „інноваційний процес”. Інноватика виособлюється як спеціалізована галузь знання – наука про нововведення, розвиток якої прискорився з появою праць М. Барера, В. Брауна, К. Певітта, Е. Роджерса, У. Ролкера та інших. Формування інноватики як науки було наслідком об'єктивних тенденцій розвитку знань про нове та входження його в соціальну реальність. У 60 роки інноватика стає міждисциплінарною сферою на зламі філософії, економіки, психології, теорії управління та культурології. Серед найбільш значних праць – розробки І. Ансоффа, К. Оппенлендера, Б. Санто, Б. Твісса, Р. Уотермана, М. Хучек. З розповсюдженням нововведень з'являється термін „інноваційна педагогіка”. Фактори здійснення інновацій в освіті досліджують вітчизняні вчені Л. Даниленко, І. Єрмаков, О. Козлова, В. Кремень, В. Паламарчук та інші. Проблеми формування та розвитку інноваційної культури в закладах освіти присвячено праці О. Амацьєвої, Н. Гавриш, О. Єфросініної, В. Носкова, А. Кальянова, Ю. Ситник та ін.

Виклад основного матеріалу.

Оскільки детермінація поняття та шляхів формування інноваційної культури нині не знайшли повного розкриття в наукових розробках, розглянемо сутність інноваційної культури. Нагадаємо, що традиційна філософська думка, як правило,

розділяє культуру на матеріальну та духовну, кожна з яких є складним системним утворенням, бо самі категорії „матеріальне” та „духовне” є основними питаннями філософського пошуку. Але, матеріальна і духовна культури існують не як окремі сфери, а як єдині галузі людської діяльності [2, 27].

Тому, вбачається помилковим включення інноваційної культури до поля матеріальної культури, хоча вона реалізується в конкретній діяльності. Також невірним було б відносити її тільки до духовної культури, хоча вона проявляється у вигляді особистісних новоутворень. Тільки у взаємодії матеріальної та духовної складових культури відбувається реалізація таких її аспектів, як культура правова, естетична, професійна, інформаційна чи інноваційна.

Привертає увагу також той факт, що розвиток загальної культури (складовою якої виступає інноваційна) відбувається у постійній боротьбі протилежностей.

Амбівалентність культури проявляється повсякчасно у її протиріччях. Але ж боротьба цих протиріч є поштовхом для постійного розвитку. „Душа, дух, особистість, культура – це субстанціалізовані найменування напруги у взаємодії природного та штучного, почуттів і обов’язків, цінностей і цілей” [3, 22]. Саме тому культуру розглядають як фактор, який об’єктивує здібність людини до саморозвитку [2, 19].

Дане судження базується на уявленні про культуру як про складноорганізовану цілісність, яка формується двома типами різноспрямованих процесів. Це вектор креативності (змін, оновлень, творчості) культури і вектор структурування (упорядкування, нормативності, традиціоналізації). Суть упорядкувальних інтенцій культури – стереотипізація можливих всередині неї форм активності (діяльності, спілкування, мислення) а також стандартизація і хабітуалізація її наявних змістів. Основною структурою в цьому випадку виступає культурна традиція як універсальний інформаційно-регулювальний механізм, який забезпечує інтеграцію нового в культуру, тобто перетворення інновації в норму, традицію.

Креативні процеси культури, навпаки, спрямовані на дестереотипізацію діяльності, спілкування, мислення, дестандартизацію наявних змістів,

деструктурацію та деінституціоналізацію вже утворених цілісностей. Основною структурою виступає процесуальність творчості, тобто продуціювання креаційних інновацій, а також введення в культуру інновацій-запозичень.

Співвідношення цих векторів дає можливість відрізнити культури „інноваційного” та „традиційного” типів, з різною специфікою способів введення інновацій в культуру, тобто з різними технологіями нововведень [5, 286]. Категорії „інноваційного” і „традиційного” не є абсолютними, вони співіснують у будь-якій культурі у різних пропорціях.

Отже, інноваційна культура пов’язана, з одного боку з розвитком та творчістю (інноваційне), з іншого – з обмеженнями (традиційне).

Інноваційна культура як явище набуває цілісності у контексті таких понять, як „інновації”, „інноваційна діяльність”, „інноваційний потенціал”. Інноваційний потенціал – це „сукупність науково-технологічних, фінансово-економічних, виробничих, соціальних та культурноосвітніх можливостей країни (галузі, регіону, підприємства тощо), необхідних для забезпечення інноваційного розвитку економіки” [8, 4]. Інноваційна культура є «складовою інноваційного потенціалу, що характеризує рівень освітньої, загальнокультурної і соціально-психологічної підготовки особистості та суспільства в цілому до сприйняття і творчого втілення в життя ідеї розвитку економіки країни на інноваційних засадах» [8, 4]. Дане формулювання, на наш погляд, достатньо точно передає сутність інноваційної культури. Проте мета вбачається нами ширшою за ідеєю розвитку економіки. Суспільство потребує також певних змін у світосприйнятті на рівні окремої особистості, організації, держави які зможуть забезпечити інтеграцію України у загальноєвропейський культурний простір.

Інтегральність сутності інноваційної культури підкреслює Б. Лісін, наголошуючи, що „з семантики словосполучення „інноваційна культура” витікає явна раціональна користь, яка полягає в наступній думці: така культура життя, де основою мотивації вчинків людини являється прагнення оновлення, породження ідей та їх реалізація, - в сфері не тільки професійної діяльності, але і в особистому

житті (самоосвіта, відпочинок, спілкування з дітьми, поведінка в сім'ї), а також у спілкуванні з оточуючими.” [4, 33].

Узагальнюючи численні підходи до розуміння сутності інноваційної культури, доречно виокремити аксіологічний та структурно-функціональний. Аксіологічний підхід полягає у тому, що інноваційна культура розглядається як система цінностей на даному етапі інноваційного розвитку суспільства. Структурно-функціональний підхід передбачає розуміння певної системи матеріальних та ідеальних елементів, відображених у свідомості й поведінці людини, єдності з їх реальним функціонуванням [6, 73].

З метою визначення інноваційної культури необхідно враховувати її основні функції. Дослідники В. Носков, А. Кальянов, О. Єфросініна пропонують, зокрема, такі [6, 73]: пізнавально-перетворювальна, що здійснює заходи теоретичної та організаційної діяльності; регулятивна, яка визначає важливу роль інновацій у розвитку суспільства та його соціальних інститутів; ціннісно-нормативна, що дає оцінку явищам у галузі інноваційної діяльності; комунікативна, яка передбачає спілкування та обмін досвідом з інновацій і технологій навчання; соціалізаторська, що розглядає інноваційну культуру крізь призму суспільних цінностей; прогностична, яка передбачає вивчення і прогнозування можливих шляхів та напрямків розвитку інноваційної культури в окремій галузі; інтеграційна, що поєднує інші різновиди культури в єдину культуру особистості.

Але, так як особистість не народжується культурною, а стає такою в результаті соціальної взаємодії, виняткового значення у формуванні інноваційної культури молоді людини набуває школа.

Школа, як відкрита система, в якій навчаються, працюють, адаптуються до зовнішнього середовища, сама набуває певної культури. Школа, яка готує інноваційну особистість, повинна також бути школою інноваційної культури.

Інноваційна культура школи характеризується «орієнтованістю на особистість, особистісний розвиток учня і педагога. Вчителям такого закладу притаманна солідарність у цінностях і поглядах на освіту, на основі яких формується їхня поведінка. Це дає їм змогу ефективно співпрацювати і не

витрачати часу на зайві суперечки з фундаментальних питань. При цьому їх об'єднують спільні цінності й погляди. Між цими командами відбувається постійний діалог, взаємоузгодження позицій. Інноваційна культура школи є культурою консенсусу [7, 106-107]».

Формування навчального закладу на інноваційних засадах відбувається за напрямками впливу на розвиток вчителів та учнів, створення сприятливого для нововведень психологічного клімату, забезпечення необхідними інформаційними, технологічними та матеріальними ресурсами.

Але основним носієм, взірцем людини інноваційної культури в школі стає, безперечно, вчитель. Слід враховувати, що інноваційна культура вчителя, як професійне явище, ґрунтується на певних якостях та поглядах педагога як особистості, а вже потім реалізується на рівні фахівця. Перш за все, особистість інноваційної культури – це людина з високим рівнем загальної культури, який являє собою сукупність інтелектуальних та духовних утворень – ерудиції, емпатії, толерантності, відповідальності, моральності тощо.

На професійному рівні інноваційна культура вчителя характеризує високий рівень його педагогічної діяльності. У дослідженні Ю. Ситник представлено три групи властивостей особистості, які необхідні для формування інноваційної культури педагога:

- 1) «ставлення до дітей як до суб'єктів, що розвиваються;
- 2) культура людської взаємодії;
- 3) ставлення до себе як до суб'єкту, що розвивається [10, 49]».

Якщо перші дві властивості необхідні для будь-якої успішної педагогічної практики, то інноваційність вчителя можлива лише за умов розуміння себе як особистості, здатної до постійного розвитку, зацікавленої у ціложиттєвому навчанні, самовихованні, самовдосконаленні. Тільки така людина може перенести інноваційну культуру на професійний рівень і втілити її у конкретних формах, методах, прийомах та підходах до власної діяльності. На цьому рівні інноваційна культура вчителя перетворюється на основний фактор, який визначає стиль його

роботи щодо впровадження нових елементів у зміст, методику, організацію та управління навчально-виховним процесом.

Реалізація інноваційної культури педагога досягається завдяки наявності таких основних її структурних складових, як інноваційні цінності; ставлення до інноваційної діяльності; знання, необхідні для інноваційної діяльності; інноваційно значущі прийоми, навички тощо [11, 13].

Наявність інноваційних цінностей передбачає позитивне ставлення особистості до об'єктивних інноваційних умов її життя, розуміння необхідності постійного поповнення знань, використання нових підходів, прагнення уникати будь-яких стереотипів, зацікавленість у розвитку власної особистості, учнів, суспільства.

Ставлення вчителя до інноваційної діяльності визначає співвіднесення нового та традиційного у його роботі, оцінку значення інновацій, рівень інноваційних домагань, докладання реальних зусиль до покращення педагогічного процесу.

Знання, які необхідні для інноваційної діяльності у школі, узагальнено можуть бути представлені двома групами:

- загальнотеоретична підготовка до викладання предмету (глибокі сучасні знання змісту дисципліни, педагогічних методик його подання, ознайомлення з вимогами та передовим досвідом організації та проведення занять в інших закладах освіти);

- знання основ теорії інноватики в цілому і в педагогіці зокрема, розуміння значущості інновацій у розвитку суспільства.

Інноваційні прийоми, вміння та навички вчителя необхідні для підготовки та проведення активних форм занять з учнями, налагодження інноваційної діяльності в школі, використання технічних засобів в організації та проведенні занять, розробки планів, форм, методів та рекомендацій щодо впровадження інновацій, аналізу ефективності інноваційних процесів у навчально-виховному процесі тощо.

Важливим у контексті побудови інноваційної культури школи є створення поля інноваційно-розвивального середовища, яке передбачає [1, 100]:

- високу мотивацію навчальної діяльності;

- проблемно-креативну спрямованість, інтерактивну організацію освітньої діяльності;
- набуття знань, умінь і навичок як самостійного, так і колективного пошуку, постійну актуалізацію їх застосування, формування нового досвіду та розвитку необхідних психологічних якостей;
- орієнтацію на особистісний і колективний успіх.

За моделлю В. Яковенка [12, 20] внутрішнє середовище організації, яка спрямована на інноваційні технології, має творчі цілі та базується на

- творчому мисленні та діяльності її членів;
- особливій структурі відносин між ними;
- ресурсах фінансування;
- інформаційних технологіях.

Узагальнюючи наукові підходи до аналізу поняття «інноваційне середовище», можна зробити висновки, що у навчальному закладі воно формується завдяки системній взаємодії таких факторів:

- 1) внутрішня та зовнішня політика школи;
- 2) організаційно-управлінська діяльність;
- 3) ресурсне забезпечення;
- 4) психологічний клімат.

Внутрішня та зовнішня політика школи, спрямована на формування інноваційного середовища полягає

- у сприянні розвитку інноваційної культури учнів і вчителів;
- в орієнтації навчально-виховного процесу на виконання основних принципів інноваційної політики держави.

Внутрішня політика школи, орієнтована на формування інноваційного середовища розкривається у комплексі принципів та взаємопідтримувальних методів, які забезпечують високий рівень інноваційності організації. Метою інноваційної політики навчального закладу є підвищення інноваційної активності, що забезпечує конкурентоспроможність майбутніх випускників на сучасному

ринку праці, сприяє розвитку економіки країни та інноваційної культури на рівні суспільства.

Організаційно-управлінська діяльність, спрямована на створення інноваційного середовища повинна ґрунтуватися на розумінні сучасної школи як відкритої науково-виробничої системи, в якій здійснюється інноваційна діяльність. Така діяльність вимагає організаційної та управлінської підтримки, а саме:

- забезпечення функціонування цілісної системи взаємодії суб'єктів інноваційних процесів (керівництво – вчителі – учні);
- створення у школі інноваційних лабораторій та центру координації інновацій чи такого, який виконує ці функції;
- здійснення інноваційного менеджменту організації.

Інноваційний менеджмент школи являє собою комплекс таких заходів управління, які спрямовані на формування та забезпечення умов інноваційного розвитку. Крім того, що інноваційний менеджмент базується на теоретичних положеннях загального менеджменту, елементи інноваційного управління забезпечують повноцінне використання знань, ідей, досвіду, прийняття творчих рішень, залучення до інноваційних процесів якомога більшого числа членів організації.

Ресурсне забезпечення є необхідною складовою процесу створення інноваційного середовища у школі. Здатність та готовність до інноваційної діяльності залежить від наявності, доступності та стану таких ресурсів:

- висококваліфіковані кадри з високим інноваційним потенціалом (педагоги, вихователі, фахівці тощо);
- матеріально-технічна база (фінансування, обладнання, інформаційно-комунікативні системи, устаткування, приміщення);
- інформація, необхідна для інноваційної діяльності (наукова, науково-технічна, правова та інформація щодо теорії та практики впровадження інновацій у країні та закордоном, зокрема у сфері майбутньої самореалізації учнів) та налагоджена система пошуку такої інформації.

Створення психологічного клімату, сприятливого для інновацій є також необхідною умовою інноваційного середовища. Основна стратегія полягає у побудові такого характеру взаємодії організаторів та учасників інноваційних процесів у школі, який спонукає до розкриття творчого потенціалу, самопізнання, саморозвитку, досліджень передового досвіду. Необхідними умовами позитивного психологічного клімату є виконання принципу психологічної рівності суб'єктів інноваційного процесу, яка полягає у співпраці, партнерстві та взаємодоповненні з метою розвитку інноваційних знань та поповнення інноваційного досвіду обох сторін; створення стосунків співтворчості та творчої розкритості особистості за рахунок відкритості стосунків у колективі; формування поля засвоєння досвіду успіху та задоволеності від результатів творчої та інноваційної діяльності.

Отже, діагностувати інноваційну культуру школи можна «за такими критеріями:

- цінності, яких дотримується більшість співробітників організації;
- переконання співробітників щодо можливості досягти власного успіху в даній організації;
- цілі, що трансформуються в плани й процедури;
- мова, якою спілкуються члени колективу;
- спільні ритуали, традиції, документація організації [7, 106]».

Зазначимо, що цілеспрямоване формування інноваційної культури школи можливе за умови оптимального підбору системи методів управління, викладання та спілкування, їх послідовності та комбінації відповідно до поставленої мети.

Висновки. Таким чином, школа, яка приймає стратегію формування інноваційної культури, відзначається тим, що спрямовує свої зусилля на розвиток життєстійкої і життєздатної особистості, відкритої до нового і тієї, що прагне досягти власного успіху, здійснюючи вклад в інноваційний розвиток суспільства. Розвиток особистості учня з такими характеристиками залежить від комплексу створених у закладі освіти умов для самореалізації та високої мотивації всіх учасників навчально-виховного процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики : науково-методичний посібник / за ред. І.Г. Єрмакова – Запоріжжя : Центріон, 2005. – 640 с.
2. Колесов М.С. Человек и культура: философские размышления / М. С. Колесов. – К. : Издательство общества „Знание” Украины, 1991. – 48 с.
3. Кутырев В. А. Культура и технология: борьба миров / В. А. Кутырев. – М. : Прогресс – Традиция, 2001. – 240 с.
4. Лисин Б. Стратегический ресурс инноваций / Б. Лисин. – М. : Институт стратегических инноваций, 2000. – 37 с.
5. Новейший философский словарь / Сост. А. А. Грицанов. – Мн. : Изд. В. М. Скаун, 1998. – 896 с.
6. Носков В. Соціально-психологічні детермінанти інноваційної культури в гуманітарному ВНЗ/ В. Носков, А. Кальянов, О. Єфросініна // Соціальна психологія : збірник наукових праць. – 2005. – № 4(12). – С. 69 – 83.
7. Освітній менеджмент: навчальний посібник / За ред. Л. Даниленко, Л. Карамушки. – К. : Шкільний світ, 2003. – 400 с.
8. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України // Урядовий кур'єр. – 2003. – № 32. (Вкладка) – С. 4.
9. Пригожин А. И. Нововведения: стимулы и препятствия (Социальные проблемы инноватики) / А. И. Пригожин. – М. : Политиздат, 1989. – 271 с.
10. Ситник Ю. Інноваційна культура вчителя як підгрунття ефективної роботи в сучасній школі / Ю. Ситник // ІМІДЖ сучасного педагога. – 2006. – № 3 – 4. – С. 48 – 50.
11. Фокина В. Н. Формирование инновационной культуры преподавателя вуза: социологический аспект управления : дис. канд. соц. наук : 22.00.08 / Современный гуманитарный институт. – М., 2001. – 151 с.
12. Яковенко В. Б. Введение в инновационные технологии / В. Б. Яковенко. – К. : Изд-во Европ. ун-та, 2004. – 134 с.

Миленкова, Р.В. Інноваційна культура: новий підхід до розвитку сучасної особистості, школи, суспільства [Текст] / Р.В. Миленкова // Педагогічні науки: збірник наукових статей. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2008. – Вип. 1. – С. 133–142.